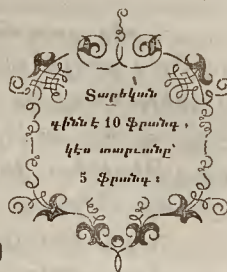

ԵՐԱՅԻՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 2.

1862

Ե. ՀԱՏՈՐ

Հին շուկաստորու աշտարակին պահապանը:

Ա.

(Շարունակութիւնն է)

Երբէ աս լուծենէն առիթ առնելով, սկսաւ պահպանին զանազան ճամբաներ սորվեցնել: Նախ, ըսաւ, Դեղներեսը երեւելի ձիւքեր չունի: Գրեթէ տասուիրէք տարւան է, սակայն վրան ամենեւին գործ-

քի մը յարմարութիւն չիտեսնուիր. մէկու մը հետ չիխօսիր, մէկու մը քով չ'երթար: Միայն Տոնա իր վստահութիւնը վաստակած էր. բաւական որ եղբայրն իր անունը կանչէր, անմիջապէս ուրախ զուարթ՝ կը վազէր քովը կ'երթար եւ ուղածը կամ հրամայածը կը կատարէր: Իր անոր ունեցած սէրը՝ անբնական բան մըն էր, եւ շան մը՝ իր տիրոջ ունեցած հնազանդութեան ու հաւատարմութեան կը նմանէր: Գրեթէ բախտութեամբ երիտասարդին մահուամբն աս ալ վերջացաւ: Ա՛լ անկէ ետեւ Դեղներեսը բոլորովին արտմութեան անձնատուր եղաւ: Աննային զինքը տունը կեցընելու եւ անային գործքի մը զբաղեցընելու ջանքը պարապի ելաւ: Շատ անգամ զինքը կը յանդիմանէր. վերջապէս օր մ'ալ աղէկ մը ծեծեց, բայց անօգուտ. աղջիկն ելաւ ծովեզերքը փախաւ ու քանի մ'օր դուրսը կեցաւ. այնպէս որ տուն դառնալէն ետեւ, զինքը դատարկ թող տուին:

Յակոբ աս ամէն բաներն իր բնական ճարտասանութեամբը Սիմոնին յիշեցուց. սակայն ըսածներէն հետեւութիւն մը չկրցաւ հանել, վասն զի նաւն արդէն նաւահանգստին մօտեցած էր:

Նաւուն աղջեկի կողմը նստող թիակավարը նաւավարին հարցուց, որ նաւահանգստին թմբին ներսի, թէ դրսի կողմէն ցամաք ելլել կ'ուզէ:

Ներսի կողմէն, պատասխանեց Մերլէ: Բայց միտ դիր, զգուշութիւն ըրէ, երբ որ Պիսգինին քովը կուգանք, ըսաւ՝ ձեռքով նաւահանգստին բերանը կեցող նաւ մը ցուցընելով, նոյն նաւը հաստ պարանով մը նաւահանգստին թմբին հաստատուած է:

Պառացէք որ չուանը քաշեն, ըսաւ Լաւոյ:

Որո՞նց, հարցուց Յակոբ, նաւաստիներուն: Ա՛յրեւայ թէ դուն զիրենք չես ճանչնար. իրենցմէ ամենէն պատուաւորն ալ տեղէն չէր շարժեր, թէեւ ասով արեւմտեան կողմանց բնակիչներէն տասը հօգի խղճուելէն աղատելէքը գիտնար:

Պահպանը շատ ատենէ վեր գիտէր արեւմտեան ու հարաւային նաւաստիներուն իրարու ունեցած թշնամութիւնը, ուստի եւ ասոր վրայ մեկնութիւն ուղեղու հարկ չկար: Մէյ մ'ալ շան մը հաջելը լսուցաւ, որն որ Պիսգին նաւուն վրայ կը կենար:

Շունը կը լսէս, ըսաւ Յակոբ. կարծես թէ ըսածս հաստատել կ'ուզէ: Թշուառական Արուսեկի ծնունդ, չըլլայ որ ձեռքս անցնիս, ապա թէ ոչ՝ կացինիս զօրութիւնը կ'իմանաս...: Անունն ալ Արուսեակ է, որն որ իրեն շատ աղէկ կը յարմարի: Տէրը զինքն իրեն պէս չարացուցած է:

Նաւը՝ Պարտանուինը չէ, հարցուց Լաւոյ:

Այո, ան է, պատասխանեց Մերլէ՝ Պիսգինին վրայ կողմնակի հայեցուածով մը նայելով, եւ կրնամ երգամբ հաստատել, որ անոր նաւապետը՝ Պորտոյի գինեղն պէս չէ եղած, հասակն առնելով՝ աղէկցած չէ: Անոր համար ալ բոլոր աս կողմի մարդիկ իրեն թշնամի են, նոյն իսկ տղաք՝ երբ որ զինքը կը տեսնեն, կատղած շուն տեսածի պէս՝ կը փախչին:

Երեկ, ընդմիջեց Ռիկոյ թիակավարը, Ոսկի խորիս պանդոկէն դուրս վերնտուեցաւ, եւ հիմայ ստիպուած է կերակուրը նաւուն մէջ ուտելու:

Վասն զի, գոչեց Մերլէ հաճութեամբ մը, չարութիւնը երբ որ է նէ՝ պատիժը կը գտնէ:

Յառաջագոյն պէտք էին աս բանս ընել, պատասխանեց թիակավարը, որով խել մը դժբախտ պատահարներ կը խափանուէին. ինչպէս է, Ապոնին դէպքը, զորն որ երկու տարի յառաջ կուռի մէջ մեռցուց, նոյնպէս Ռիուինը՝ որուն աչքը կոյրցուց:

Ուրիշ շատ մարդիկ ալ կան, աւելցուց Մերլէ, լորոնք գործելու անկարող ըրած է: Այսպիսի մարդիկները պէտք էր՝ վայրենի գաղաններու պէս՝ գաւազեղի մէջ պահել: Ասոնք Գաղղիացի չեն: Հարկւր բիւր թիակներ. ինծի մնար նէ, ան թշուառականը շատոնց մէջտեղաց կը վերցընէի :

Նայէ, նաւուն մէջ կեցեր է, ընդմիջեց Ռիկոյ: Իրօք բարձր հասակաւ, դաժան կերպարանքով, դեղնադոյն մարդ մը նաւուն գլուխը կռնած կեցած էր, հուր ցայտող աչուները նաւակին վրայ սեւեռած: Մերլէ՝ որն որ թիակավարին ըրած ազդարարութեամբը՝ խօսելէն դադրած էր, երկու երեք անգամ հազալէն ետեւ, գլուխը վեր վերցընելով, զԲրոֆանսին բարեկամական ծիծաղով մ'ողջունեց:

Ի՛նչ գեղեցիկ ծով կայ, նաւապետ, ըսաւ, ծովուն կապոյտ ու խաղաղ երեսը ցուցնելով:

Նաւապետը՝ որն որ ծովս կը քաշէր, պատասխանի տեղ՝ բերնէն ծխոյ ամպ մը դուրս հանեց:

Նաւերնիդ երբ պիտի կարծիւթէք, կրկնեց դարձեալ Յակոբ:

Քեզի ինչ, սնանկացած խեցգետնորս, պոռաց նաւապետը

Ուրեմն քեզի հետ խօսուելու ըլլայ նէ, կը նեղանաս, ըսաւ Մերլէ՝ բողբոջին ինք իրմէ ելած:

Ճամբադ գնա, անոնչ ջրի ձուկ՝ դուն ալ, պատասխանեց Պարտանու. նայէ որ նաւի տեղ գործածած խմորի տաշտդ աղէկ կառավարես:

Կախաղանէ՛ փախած, մոմաց Մերլէ, որուն նաւը ճիշդ Պիսքինին առջեւէն կ'անցնէր. ուստի եւ խոհեմութեան համար անկէ բաւական հեռանալէն ետեւ ձայնը բարձրացուց: Հետը մարդու պէս խօսողին՝ այնպէս բրտութեամբ պատասխան տալ, գոչեց: Բայց համբերութիւն, ան ալ օր մը իրմէ զօրաւորի մը կը հանդիպի . . . : Է՛, Ռիկոյ, թմբին մօտ ենք:

Մտիկ ըրէ, ընդմիջեց Լաւոյ, ցամաքէն ձայն մը կը լսուի:

Եկեղեցական երգ մըն է, ըսաւ Ռիկոյ: Մեռելոց երգ մը կ'երեւայ, կրկնեց Սիմոն այլալուծեամբ:

Մերլէ՝ աւելի աղէկ լսելու համար՝ գլուխն երկնցուց եւ քիչ մը ժամանակ նոյն դրից մէջ կենալէն ետեւ, Այո, այնպէս է, ըսաւ: ձայնը չի՞նք ճանչնար, վարպետ: Քրոջդ աղջկան ձայնն է:

Էլիզաբէ, հարցուց պահապանը. ուսկից գիտես: Ի՛նչ, մոռցա՞ր որ ասիկայ իրեն սովորութիւն ըրած է: Տոնային ծով խնայէն վեր՝ շատ անգամ աս տիւր եղանակը կ'երգէ: Այնպէս որ մօրը զինքը ծեծելուն համար ծովեզերքը փախած ժամանակը, ոչ լալու եւ ոչ պոռալու ձայն կը լսուէր, հապա աս իր սիրական երգը . . . : Տես քեզի ինչ ըսի, ահա թմբին վրայ ելած է: Կ'երեւայ որ զբեղ ճանչցաւ, վասն զի փութով դէպ ի հոս կը վազէ:

Իրօք աղջիկն եկաւ նաւամատուցին ծայրը կեցաւ:

Գեղներեսը հաղիւ տանուչորս տարան կար: Վրան գլուխը պատուած, հագած շրջագետն ալ երկայնժամանակեայ գործածութենէն բողբոջին մաշած էր: Բոկ ոտուրներն ու ձեռուրները՝ արեւուն տոչորիչ ճառագայթներէն՝ պղնձի գոյն առած էին: Մագերը խիստ սեւ ըլլալով, աւելի աչքի կը զարնէր երեսին դեղնութիւնը, որն որ բնական բան մըն էր եւ ոչ թէ հիւանդութենէ մը պատճառաւ: Սեւեռեալ աչուներէն ու անշարժ կերպարանքէն կ'իմացուէր որ արտաքայ կարգի ապշուծեան մէջ է: Միայն քաջ զննող մը կրնար իր ապակեման աչուներուն ու կարկամեալ շրթանց վրայ նենգութեան հետքեր նշմարել: Մէկ ձեռքը սանդղին աստիճանին կռնցուցած, մէկալ ձեռքն ալ պոռուէ հիւսուած երկայնջուան կամ ժապաւէն մը կը բռնէր, որն որ ուսին վրայէն դէպ ի կռնակը կ'երկննար: Աղջկան կեցած տեղը, դիրքը, երեսին տեսքն ու ձեռքի այլանդակ զարդը՝ իր ցնցոտի զգեստներուն հետ մէկտեղ գալով, այնպիսի վայրենի երեւոյթ մը կու տային իրեն, որ նկարչի մը կամ բանաստեղծի մը զարմացման առիթ կը լար. իսկ Մերլէ զինքը տեսնելով, միայն ուսերը քանի մ'անգամ վեր վերցուց:

Քրիստոնեայ աղջկան մը կը վայլէ՞, գոչեց, այսպէս իր ծաղիկ հասակին մէջ անգործ կենալ, եւ ծովեզերքը թափառելով՝ պոռուէ զարդեր շինել: — Ըսածս մի մոռնար, վարպետ Սիմոն. Անձին պատիւը չճանչցողէ մը՝ բարի բան յուսալու չէ:

Կ'երեւայ որ Լաւոյ ալ Մերլէին կարծեաց համամիտ էր: Քրոջը աղջիկը տեսած ատեն՝ ճակատը կնճռեցաւ: Սակայն աղջիկն առանց ասոր միտ դնելու՝ նաւը ծովեզերքը հասածին պէս՝ ձեռքը մօրեզբօրը երկնցուց, եւ ուրախութեամբ մը՝ Բարո՛վ եկար կանչեց:

Մարիամ ի՛նչպէս է, հարցուց Լաւոյ:

Աս հարցման՝ աղջկան դէմքին վրայ տխրութիւն տիրեց: Քեզի կը սպասէ, պատասխանեց մեղմով:

Պահապանը՝ որ կը վախնար թէ ուշ հասած չըլլայ, աղջկան տուած պատասխանին վրայ հանդարտեցաւ: Շուտ մը նաւէն ցատքեց, սանդուղներէն վեր ելաւ, սկսաւ դէպ ի տուն երթալ:

Քահանան եկա՛ւ, հարցուց Սիմոն:

Գեղներեսը հաստատական նշան մ'ըրաւ:

— Նորէն պիտի գայ:

— 2 է:

— Ուրեմն ամէն բան լմնացած է:

Աղջիկը պատասխան չտուաւ. աչուներն անշարժ մնացին, շրթուներն ալ գոցուեցան:

Լաւոյ առանց ուրիշ հարցում մ'ընելու՝ ընթացքը յառաջ տարաւ, եւ քանի մը բոպէ ետքը ան խեղճ տնակը հասաւ, ուր իր Մարիամ քոյրը մահուան անկողինը կը գտնուէր: Կիսաբաց դռնէն տեսաւ որ սենեկին ներքին կողմը երկու ճրագ կը վառէր, եւ քանի մը դրացի կանայք անկողնոյն չորս

կողմը ծուռնել իջած՝ մահուան աղօթքները կ'ընէին: Հոգեվարին շնչառութիւնը խորդալու դարձած էր, աչուրներն ալ բոլորովին գոցուած էին: Սակայն երբ որ եղբօրը ձայնն ականջը հնչեց, աչուրները բացաւ, անկողնոյն մէջ նստաւ ու ձեռքը եղբօրն երկրնցուց:

Ո՛հ, հոս ես, գոչեց՝ մարած ձայնով մը, միայն քեզի կը սպասէի: Աստուած զքեզ օրհնէ՛ որ եկար:

Անկէց ետքը պահապանին նշան ըրաւ որ աւելի մօտենայ: Սիմոն քովէ երթալով՝ անկողնոյն առջեւը ծուռն իջաւ: Դեղնեցեալն ալ մօրը ոտքին քովը կեցաւ:

Քեզի զրուցելու շատ բան ունիմ, ըսաւ Մարիամ... բայց ժամանակը կարճ է...: Կ'աղաչեմ, Սիմոն, ըսելիքներս մտիկ ըրէ:

Ամենայն սիրով, պատասխանեց Լաւոյ:

Ժողովրդապետն ըսաւ որ աս գիշերը չեմ հաներ, շարունակեց հիւանդը: Երբ որ աչուրներս կը գոցեմ, թաղման հանդէսս կարգի կը դնես...: Բայց մի մոռնար՝ զիս ան կտաւով պատելու, որն որ պահարանին վրայ կեցած է:

Նաւուռն առագաստովը, ընդմիջեց Դեղնեցեալը:

Այո, անով, կրկնեց Մարիամ. ան կտաւին մէջ փաթեցուած գտնուեցաւ Տոնա, երբ որ ծովուն ալիքները զինքը եղբրը նետեցին: Անոր կէսն իր պատանքին գործածեցի, մէկալ կէսն ալ կ'ուզեմ որ ինծի համար գործածուի...: Նոյն կտաւին մէջ կ'ուզեմ հանգչիլ, որուն մէջ սիրելի որդեակս կը հանգչի:

Ուզածդ կը կատարուի, պատասխանեց Դեղնեցեալը՝ սիրտը շարժած:

Աս բանիս հոգ կը տանիս, Սիմոն, հարցուց հոգեվարը:

Այո, պատասխանեց պահապանը:

Հիմա՛կ ուրիշ խնդիր մ'ալ ունիմ, ըսաւ Մարիամ, զորն որ կատարելու խոստումէդ կը կախուի իմ ուրախութեամբ կամ տրամաւթեամբ մեռնիլս:

Ձեռք գիտեր, պատասխանեց եղբայրը, որ երբեք քեզի բան մը զլացած չեմ:

Այսպէս է, շարունակեց հիւանդը. անոր համար ալ վստահութեամբ կը խնդրեմ որ զիս Տոնային քովը թաղես, եւ վրանիս գերեզմանաքար մը կանգնեց տաս: Կենդանութեանս ատեն քեզի այնչափ ծախք ընել տուի, մահուանէս ետքն ալ վրադ պարտք կը դնեմ...: Բայց կ'աղաչեմ, բաղձանքս կատարէ:

— Շատ աղէկ, աս խնդիրքդ ալ կը կատարուի:

— Կ'երդնո՞ս:

— Կ'երդնում:

— Ի՞նչ որ արժեցիւ ըլլայ, առանց ստրկին նայելու:

— Այո, եթէ մէկ տարւան թոշակէս խնայածս ալ երթալու ըլլայ:

Աստուած զքեզ կը վարձատրէ, ըսաւ Մարիամ: Ետքը ձեռքը ծոցը խոթելով՝ քսակ մը հանեց:

Ահաւասիկ, աւելցուց վրան՝ ձայնն աւելի եւս ցածցնելով, ահա եօթը թաւէր, զորոնք իմ բերնէս

կտրելով՝ ժողոված եմ. կ'ուզեմ որ ասով ամէն տարի Տոնային համար ննջեցելոց պատարագ մ'ըլլայ:

Ուզածդ կը կատարուի, մամաք Դեղնեցեալը, որն որ մօրն ըսածները մեծ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր: Եւ աւելի եւս եռանդեամբ մը՝ Ես երբեք զՏոնա չեմ մոռնար, աւելցուց վրան:

Ըսածը լսեցի՛ր, Սիմոն, հարցուց հիւանդը՝ դէմքին վրայ վերջին զուարթութեան նշույլ մը ցուցնելով: Ստոյգն ըսելու համար՝ Տոնա եւ Էլիզ իրար շատ կը սիրէին, այնպէս որ մէկը մէկալէն չէր կրնար բաժնուիլ: Քանի որ եղբայրը կենդանի էր, Էլիզ ուրիշ տղոց պէս կը վարուէր. բայց երբ որ Տոնա մեռաւ, կարծես թէ անոր հոգին ալ մէկտեղ գերեզման տարաւ: Ո՛հ, Աստուած իմ, եթէ Տոնա կենդանի ըլլար, նոյն իսկ մեռնիլն աչքիս ոչինչ կ'երեւար:

Աս միջոցին Մարիամին դուռնատած այտերուն վրայէն սահեցաւ արտասուած կաթիլ մը, վերջինը՝ որն որ իր բոլորովին ցամքած աչաց աղբիւրներէն պիտի բխէր: Սիմոնին սիրտն այնպէս շարժած էր, որ բերնէն խօսք մը չէր կրնար հանել: Բայց վերջապէս ինք իրեն բռնութիւն ընելով, Անցած բաներու վրայ մի մտածելու, Մարիամ, ըսաւ. քաջալերուէ, ամէն ուզածներդ կը կատարուին:

Արդէն հանդարտ եմ, ըսաւ հոգեվարը. ալ հիմայ մահը կրնայ գալ: Աս ըսելով, նորէն բարձին վրայ ինկաւ ու խորդալու ձայները դարձեալ սկսան լսուիլ: Քանի մը ժամ ալ մնաց հիւանդը նոյն վիճակին մէջ. երբեմն երբեմն Տոնային ու Էլիզին վրայ կը խօսէր, յառաջուն խնդրածները կը կրկնէր: Բայց կամաց կամաց ձայնը սկսաւ տխրամալ՝ ետքերը հազիւ մոմաւալու ձայն մը կը լսուէր: Դրացուհիներն անկողնոյն չորս կողմն առին: Դեղնեցեալը մէկ կողմը քաշուած՝ խոր լուութիւն կը պահէր. սակայն շրթանքը վրայ ջղաձգական շարժումներ կը տեսնուէին ու ձաւատին վրայէն քրտինքի կայլակներ կը վաղէին: Հոգեվարութիւնը մինչեւ կէս գիշեր տեսեց: Վերջապէս լուսըննալու մօտ՝ Մարիամ արթնցաւ, Տոնային ու Էլիզին անոռնները տուաւ. երկայն շունչ մ'առաւ...: Ա՛լ ապրելէն դադրած էր:

Դեղնեցեալը նոյն ատեն անկողնոյն չորս կողմն եղած շարժումները տեսնելով, ոտք ելաւ, մեռելոյն մօտեցաւ, երեսն աղէկ մը զննեց. անկէց ետքը զարհուրեց ձայններ արձակելով՝ ետ ետ քաշուեցաւ: Հոն գտնուողներէն մէկը զինքը լուցուց: Կին մը նորէն մահուան աղօթքները սկսաւ զրուցել: Դեղնեցեալը լուռ կը կենար՝ այնպիսի կերպով մը իբրեւ թէ եղածը չիմանար: Բայց աղօթքը լմննալէն ետքը, երբ որ տեսաւ թէ դրացուհիները խաչ կը հանեն ու դուրս կ'ելլեն, մէկէն ոտք ելաւ, բարձրաձայն ծիծաղով մը անկողնոյն չորս կողմը դարձաւ, եւ իր մեռելոց երգն երգելով՝ յանկարծակի անէն դուրս ելաւ, գիշերուան մթին մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Պէտք չարձանար:

ԱՇԽԱՏԱՆԿԱԿԱՆ

Երևանի և Արմավիրի մեծ հեռագրակա հաղորդակցության ծախսերը:

Արմավիրի Արմավիրի հետ ունեցած հեռագրական հաղորդակցությունը քիչ ժամանակին նոր կերպարանք մը պիտի ունենայի: Աս երկու աշխարհներն Արմավիրի Արմավիրի տակին հեռագրական պարանոց մը միացնելու փորձերը միշտ անյաջող ելք ունենալէն ետեւ, նոյն հաղորդակցությունը Սիպերիայի վրայէն շինուած հեռագրով մը գլուխ տանելու գաղափարն ամէն կողմ մեծ ընդունելութիւն ու հաճութիւն կը գտնէ, եւ ապահով ու յաջող ելք մը կը խոստանայ:

Ռուսի կառավարությունը թէ քաղաքական եւ թէ ուրիշ զանազան շահագիտական վախճաններու համար, առ գաղափարին գործադրություն մեծ փոխ կը ցուցնէ: Աս վախճանի համար արդէն նոյն տեղութեան կողմանէ Ռոմանով զննապետը՝ Ռուսի ամենէն հմուտ երկրաչափը՝ Նոր Երկր գացած է, հոն Ամերիկայի հեռագրայ շինութեան կերպն ու հանգամանքը քննելու եւ նայելու համար թէ արդեօք նոյն կերպը Սիպերեան հեռագրին վրայ ալ օգտիւ կրնայ գործածուիլ:

Ասիկէ երեք չորս տարի յառաջ գէպ ի Արեւելեան Սիպերիա սկսուած հեռագիրը՝ Մոսկուէն մինչեւ Օմիք հասած է, եւ անիկէ մինչեւ Ամուր գետը յառաջ պիտի տարուի: Անիկէ սկսեալ՝ գետին երկայնութեամբ մինչեւ Խաղաղական Ովկիանոս ալ պիտի շարունակուի: Ռուսի Ռոմանով կը ջանայ որ հեռագիրը Խաղաղական Ովկիանոսին Ռուսական եզրերէն յառաջ տարուելով, Ալեքսանդրովնայի վրայէն՝ մինչեւ Ռուսի Ամերիկա, անկից ալ Վանքուվեր կղզոյն վրայէն՝ մինչեւ Գալիֆոռնիայի Ս. Գրանդէսգոյ քաղաքը հասցուի: Ս. Գրանդէսգոյէն մինչեւ Նոր Երկր արդէն հեռագիրը ըլլալով, զիւրոպա Ամերիկայի հետ միացնելու համար՝ միայն Օմիք քաղաքէն մինչեւ Ս. Գրանդէսգոյ հեռագիր կը պակսի, որն որ թէպէտ մեծ ծախք կը պահանջէ, սակայն շատ աւելի գիւրտ կրնայ շինուիլ, շինուելէն ետքն ալ դիւրաւ եւ քիչ ծախքով կրնայ պահուիլ, քան թէ Ալեքսանդրովնայի Ովկիանոսին տակի հեռագրական պարանոց, որուն յաջորդութիւնն ու հաստատութիւնը միշտ տարակուսական է:

Ռոմանով զննապետին հաշուին նայելով, Ալեքսանդրովնայի Ովկիանոսին խորտակուած հեռագիրը հանելու եւ նորոգելու համար՝ աւելի ստակ հարկաւոր է, քան թէ նոր Սիպերիական - Ամերիկեան հեռագիրը շինելու համար, որն որ իր կարծեաց համաձայն՝ 3 միլիոն սղերէնով կրնայ լիննալ: Հաղորդակցությունը պահելու համար 1000 մարդ կը դնէ, 300ական սղերէն թողալով, որն որ ընդ ամէնը 300,000 սղերէն կ'ընէ. դարձեալ 100 կայարան կը հաշուէ, շաբաթը 1000 սղերէն ծախքով. երկու նաւ՝ 40,000 սղերէնով. ամբողջ դրամագլխոյն հարիւրին 7 1/2 շահը՝ 210,000 սղերէն. վերջապէս տարին 100,000 սղերէն անսկիւնկալ դիպուած:

Ծոյց համար: Այսպէս հեռագրոյն պահպանութեան համար տարին շուրջ 700,000 սղերէն ծախք պիտի ըլլայ: Եթէ հեռագրական լոյս թիւը տարւէ տարի 300,000 դնելը, ամէն մէկը հինգ հինգական սղերէնով, Ռուսի տեղութեան տակ ունեցած մուտքը տարին 1 1/2 միլիոնի կը հասնի. ուսկից տարեկան ծախքը հանելէն ետքը, նոյնապի մ'ալ՝ 7—800,000 սղերէն՝ վրան զուտ շահ կ'ունենայ:

ԱՇԽԱՏԱՆԿԱԿԱՆ

Խոստում:

Սիպերիայ ժամանակա խափուէն, թէ իբրեւ վաճառականութեան եւ թէ իբրեւ անդրեան կամ գէթ հաճոյից հարկաւոր նիւթ, վերջին ատիճանի ծանրաւ կը խափուէ մը ստացած է: Խափուէի գործածութիւնը, թէեւ անանկ կը համարուի որ Արաբիա, Ասորիք ու Եգիպտոս իններորդ դարէն վեր սովորական էր, բայց ան կողմէն ալ հազիւ վերջաւաններորդ դարուն սկիզբներն առ հասարակ տարածուած կ'երեւայ: Կոստանդնուպոլիս 1554ին երկու առանձնական մարդիկ առաջին անգամ խափուէի խանութ կամ սրճանոց մը բացին: Թէպէտ եւ խափուէ խանութ ու սրճանոց երթալը Երևանի մէջ երբեմն երբեմն կ'արգելուէր, ի վերայ այսր ամենայնի դարձեալ միշտ մուտք եւ ընդունելութիւն կը գտնէր: Լոնտոն առաջին սրճանոցը 1652ին բացուեցաւ: Անկից 17 տարի ետքը՝ Սիւէյման Ալա Օսմանեան գետնանք փափոցեց խափուէի գործածութիւնը սորվեցուց: Յամի 1671ին Մարսիլիա ու տարի մը ետքը Փարիզ առաջին անգամ խափուէի խանութ բացուեցաւ:

Խափուէն՝ խափուէի ծառին կամ Արաբական կոփենայ (Coffea arabica) պտղոյն կուտն է: Աս տնկին բուն հայրենիքը՝ Արաբիա Եթովպիա է, ուսկից Արաբիա տարուեցաւ, իսկ Հոլանտացուց ձեռքովն Արեւելեան Հնդկաստան ու աւելի ետքը Ամերիկա ալ տարածուեցաւ: Հիմակ առաւելապէս կը մշակուի հարաւային Ամերիկայի մէջ (Պրազիլիա, Կոլումբիա, Վենեսուէլա), ինչպէս նաեւ Արեւմտեան Հնդկաստան (Հայթի, Գուայա, Ճամայիգա, Փորթորիկոյ), Արեւելեան Հնդկաստան (Ճաւա, Սէյլան), Արաբիա՝ ու Պուրպոն:

Խափուէի ծառը հասարակօրէն 15 մինչեւ 20 ոտք բարձրութիւն կ'ունենայ. իսկ Արաբիայի ու Ճաւայի մէջ երբեմն 40 մինչեւ 50 ոտք կը հասնի: Ճիւղերը կտրելով, աւելի եւս կը ցածցնեն, որպէս զի բերքն առատ ըլլայ ու դիւրաւ քաղուի: Պտուղն իսկզբան կանաչ, ետքէն բաց կարմիր ու վերջապէս դոյ մանուշակագոյն կ'ըլլայ, եւ կեռասի կը նմանի: Կեղեւին տակը գտնուած խժուոր եւ անոյշ միտը՝ երկու կուտ կամ հունտ ունի, եւ աս կուտերն են՝ ինչպէս ըսինք՝ բուն խափուէն: Հասարակօրէն ծառ մը երկու հոխայի չափ պտուղ կուտայ, զորն որ բաց օդի մէջ արեւուն առջեւ կը դնեն, եւ ըստ բաւականին չորնալէն ետեւ՝ մանուշակագոյն աս վախճանաւ շինուած գործիքներով մէկդի կ'առնուն զխափուէն ան-

ընդմիջապէս պատող մագաղաթալերու կեղեւը, մաղէ անցընելով՝ օտար մասունքներէն կը զտեն ու կը մաքրեն, եւ մէյ մ'ալ կը չորցընեն. ինչու որ խոնաւութիւնը խա-հուէին աղէկութեան կը մնասէ: Աս ամէն բան լընցը-նելէն ետքը՝ խահուէն պարկերու կամ տակառներու մէջ կը լեցընեն: Խահուէ պահելու տեղը՝ չոր պիտ'որ ըլլայ. դարձեալ զօրաւոր հոտ ունեցող վաճառաց (զոր օրինակ պղպեղի, շաքարօղոյ եւ այլն) քով պիտի չգրուի. վասն զի անոնց հոտը կ'առնու եւ կը պահէ:

Որովհետեւ խահուէն որոշ գոյն մը չունի, այլ եր-բեմն բաց կամ մութ գեղին կ'ըլլայ, երբեմն ալ կանաչի կամ կապոյտի կը զարնէ, դարձեալ որովհետեւ երկայն ատեն կենալէն՝ գոյնը կը փոխէ եւ կամ արուեստով զանազան գոյներ կրնայ ստանալ. անոր համար իր աղէ-կութիւնը հասարակօրէն չի կրնար գոյնէն ճանչցուիլ. հապա գլխաւորաբար անոր նայելու է որ լաւ ու հա-ճոյական հոտ ու համ ունենայ, գոյնը միակերպ ըլլայ, հատերը սեւ ու կտորտած չըլլան: Աղէկ խահուէն կարծր պիտ'որ ըլլայ եւ աղւայով դիւրաւ պիտի չլսի-ջախի, եթէ գետինն իյնայ՝ գրեթէ հնչող ձայն մը պիտ'որ հանէ: Բայց ամենէն աղէկ ու անվեւեպ նշանը՝ փորձն է, որն որ շատ դիւրին է. խահուէն խահրելէն ետքը՝ եթէ մաքուր, զօրաւոր ու հաճոյական բուրում մը կ'ունենայ՝ նշան է թէ աղէկ է:

Խահուէի երեւելի տեսակներն ասոնք են:

Ա. Արաբիայի կամ Արեւելեան կամ Մոգղայի խահուէն, որն որ ամենէն ընտիր տեսակն է: Ասոր հա-տերը՝ պղտիկ ու կլոր կ'ըլլան, եւ բաց գեղին կամ վա-նաչկեկ գոյն կ'ունենան: Եթէ զգուշութեամբ խա-հուէի, զօրաւոր ու հաճոյական բուրում ու ճաշակ մը կ'ունենայ: Երեք կամ հինգ ու կէս կամ վեց կենդինարի հակերով՝ Գահիրէի եւ Ալեքսանդրիայի վրայէն՝ գուրս կը խրկուի:

Բ. Պուրպուրեան խահուէին աղէկը՝ իր զօրաւոր եւ տխրօտ համ ճաշակին պատճառաւ, Մոգղայի խահուէէն ետքը՝ ամենէն ընտիր տեսակը կը համարուի. իսկ ստորին տեսակները՝ Արեւմտեան Հնդկաստանի տեսակներուն հետ նոյն կը սեպուին: Հատերը չափաւոր մեծութեամբ են, երկնիկեկ ու բաց գեղին գունով: Աս խահուէն կրկին փոխաթէ հակերով գուրս կը խրկուի:

Գ. Արեւելեան Հնդկաստանի տեսակներուն մէջ մագաղաթեան արժանի են. 1. Ճաւայի խահուէն, որն որ մեծ եւ երկայն հատեր ունի, բաց եւ երբեմն գորշի զարնող գեղին, երբեմն ալ կանաչի զարնող գունով: Գորշագեղին գոյն ունեցողն ամենէն սուղ ու համով տեսակներէն է: Ճաւայի խահուէն երկուք ու կէս կենդի-նար կը ող հակերով կու գայ, փոխաթի կամ կտաւի մէջ: Աս տեսակին ստորիններէն մէկն է Քերիպոնի խա-հուէն: — 2. Սէյլանինը՝ մեծ հատերով, բաց կամ մութ կանաչ, երբեմն ալ գորշիկ գունով կ'ըլլայ եւ շատ համով է: Սէյլանի խահուէն երկու ցեղ կը բաժնուի. մշակեալ եւ բնական: Արեւելեան առանց մշակութեան ա-ճող ստորին տեսակ խահուէները կը բովանդակէ, որոնց

հատերն աւելի գեղնագոյն եւ խորշագոյն են՝ քան թէ կանաչագոյն: Իսկ մշակեալ ցեղին խահուէները՝ աղնիւ ու բարակ գոյն կ'ունենան: Բնական ըսուած խահուէն հասարակօրէն մէկ ու կէս կենդինար կամ աւելի քիչ՝ կտաւէ պարկերով կ'ըլլայ. իսկ մշակեալները ութ կեն-դինար ծանրութեամբ տակառներու մէջ կ'ըլլան: — 3. Սումաթրայինը ստորին տեսակներէն է, եւ սովորաբար քիչ քանակութեամբ կը ծախուի: — 4. Մանիլայինը կանաչի զարնող գորշ գոյն ու միջակ մեծութեամբ հա-տեր ունի: Աս տեսակը շատ ընտիր է ու ճաւայի խա-հուէէն վար չիմնար: Հասարակօրէն մէկ ու կէս կենդի-նար կը ող պարկերով եւ կամ երկու երեք կենդինարի արկներով կու գայ:

Դ. Արեւմտեան Հնդկաստանի խահուէներուն ա-մենալաւ ու ընտիր տեսակը՝ 1. Մարգինիք կղզւոյն է, որն որ մեծաւ մասամբ Գաղղիայի մէջ կը գործածուի, ուր աղէկ տեսակը Մոգղայի խահուէին յարգն ունի: Ա-սոր հատերը միջակ մեծութիւն ունին ու լեցուն են, կապուտակի զարնող գորշ գունով: Աս խահուէն հասա-րակօրէն տակառներով կու գայ: — 2. Տոմենկոյի խա-հուէն ընտիր ու համով տեսակներէն է, եւ շատ կը փնտուռի, գեղնագոյն կամ բաց կանաչ եւ կամ կա-պուտակագոյն կ'ըլլայ: Տոմենկոյի խահուէն կամ տաօր կենդինարի տակառներով եւ կամ մէկ ու կէս կենդի-նարի պարկերով կու գայ: — 3. Գուպայինը, որն որ Հաւանայի կամ Սանդ Եակոյի խահուէ ալ կ'անուանուի, միջին մեծութեամբ հատեր ունի, երբեմն կարմրագոյն շերտերով: Ասոր ստորին տեսակներուն հատերը՝ պղտիկ ու յաճախ ալ տձեւ են, գեղին կամ կարմրեկ գունով: Սանդ Եակոյինը՝ իր լաւութեամբ Մոգղայի խահուէին հետ կը մրցի: Հասարակօրէն մէկ ու կէս կենդինարի պարկերով եւ երբեմն վեց մինչեւ ութը կենդինարի ծանրութեամբ տակառներով գուրս կը խրկուի: — 4. Ճամայիգայինը՝ որն որ Արեւմտեան Հնդկաստանին ա-մենէն ընտիր տեսակաց կարգն է, միջին մեծութեամբ ու երկայնաձեւ հատեր ունի եւ կապուտակի զարնող կանաչ գունով է: Ասոր ալ աղէկ տեսակները՝ վեց կամ եօթը կենդինար ծանրութեամբ տակառներու մէջ կը գտնուին: — 5. Փորգորիգոյինը՝ գրեթէ Գուպայի խա-հուէին յատկութիւններն ունի:

Ե. Ամերիկա հիմակուան Ժամանակա շատ առա-տութեամբ խահուէ յառաջ կու գայ, մանաւանդ՝ 1. Պրագիլիա՝ ուր գուրս խրկուած վաճառաց գլխաւոր մասը կը կազմէ: Պրագիլիայի խահուէն, որն որ Պահայի, Մա-րանենի, Ռիոյ-Ճանէյրոյի խահուէ ալ կը կոչուի, եօթը տեսակ է, որոնց մէջ լուացուած (lavado) ըսուած Ռիոյի բարակ կապուտակագոյն խահուէն ուրիշ երկրներուն ամենալաւ տեսակաց կը հաւասարի. իսկ մէկալ տեսակ-ներն այնչափ ընտիր չեն: — 2. Սուրինամի խահուէն լեցուն ու չափաւոր մեծութեամբ հատեր ունի, որոնց գոյնը մութ կանաչ է, ճաշակն ընտիր եւ հոտը զօրաւոր: Աս խահուէն երեք ու կէս մինչեւ եօթը կենդինարի ծանրութեամբ տակառներով եւ կամ մէկ մէկ ու կէս

կենդանար կշռող պարկերով կու գայ: — 3. Պերպիսեի տեսակը՝ Սուրինամի խաչուէին յարգն ունի. բայց հիմայ վաճառականութեան մէջ դուռ ուրեք կը տեսնուի: Հատերը փոքր են ու կապուտի զարնող կանաչ գունով: Աս խաչուէն եօթը ութը կենդանարի տակառներու կամ մէկ ու կէս կենդանարի պարկերու մէջ կը դրուի: — 4. Գայէնի տեսակն ըստ մեծի մասին Գաղղիա կ'երթայ. հատերը հաւասար չեն, լայն ու տափարակ ձեւ ունին. գոյնը դեղին զարնող կանաչ է կամ բոլորովին դեղին: — 5. Գարապոսի խաչուէն չափաւոր մեծութեամբ ու երկայնկէ կ'ըլլը ձեւով է, եւ կապուտի զարնող գունով հատեր ունի, որոնք դիւրաւ կը գունատին: Աս խաչուէն Լակուէրայի խաչուէն ալ կ'անուանուի, նոյն քաղաքին նաւահանգստէն ելլելուն համար: — 6. Բորդոյ Գապելեյի տեսակը, որն որ անունը՝ ելած նաւահանգստէն կ'անուան, փորձորի գոյնի խաչուէին խիտ կը նմանի, մինակ կարմրագոյն շերտերը քիչ մը աւելի են. հասարակօրէն փորձորի գոյնի անուամբ կը ծախուի:

— Ծովու ջրէն վնասուած խաչուէն՝ Ծովացած (mariné) կը կոչուի: Իր անխորժ ճաշակը կը կորսնցընէ, եթէ քանի մ'անգամ եռացած ջրոյ մէջ դրուի ու խառնուի եւ նորէն չորցուի: Գարձեալ անպիտան ճաշակը կը շիւղուի, եթէ խաչուէն ատեն՝ մէջը քանի մը պղտիկ տօն դրուի:

Խաչուէի բերքին տարեկան սովորական գումարն աս է.

Պրազիլիա	2.400,000	անգլ. կենդ.
Ճաւա ու Սումատրա	1.150,000	" "
Գուպա ու Փորթուրիգոյ	350,000	" "
Լակուէրա ու Բորդոյ		
Գապելեյ	380,000	" "
Ս. Տոմենկոյ	500,000	" "
Արեւմտեան Հնդկաստան	250,000	" "
Մանիլեա ու Մոգլա	250,000	" "
Սէյլան	400,000	" "

ընդ ամենը 5.680,000 անգլ. կենդ.

Իսկ սպառած խաչուէին տարեկան գումարը հետեւեալն է,

Անգղիա	340,000	անգլ. կենդ.
Գաղղիա	450,000	" "
Հոլանտա ու Բելգիա	1.000,000	" "
Պրուշ եւ Գերմանիա	1.000,000	" "
Հելլենտիա	250,000	" "
Աւստրիա ու Բոհեմիա	340,000	" "
Կալիֆորնիա ու Մաճառաստան	80,000	" "
Ռուսաստան, Լեհաստան,		
Հուկա ու Տանիմարգա	250,000	" "
Իտալիա ու Միջերկրական		
Ծով	350,000	" "
Սպանիա ու Փորթուգալ	120,000	" "
Հիւսիսային Ամերիկա	1.400,000	" "

ընդ ամենը 5.580,000 անգլ. կենդ.

— Խաչուէի գլխաւոր վաճառատեղին է՝ Արաբիայի մէջ Պէյթ եւ Ֆահիթ, իսկ Եւրոպայի մէջ աս մասին երեւելի վաճառատեղիներն են Լիւստոն, Լիւրբուք, Ամսթըրտամ, Համպուրկ, Պրեմէն, Համբ, Պորտոյ, Մարսիլիա, Թրիէստ ու Լիւստոն:

— Խաչուէին պահուած տեղը՝ ոգ պիտի չընեն, ինչու որ ասով կշիւր կը կորսնցընէ. դարձեալ արեւուն ճառագայթները պիտի չտեսնէ, որպէս զի չգունատուի, եւ ինչպէս որ վերը ըսինք՝ զօրաւոր հոտ ունեցող նիւթերէն հեռու պիտի պահուի:

Մ Ո Ն Ր Ը Լ Ո Ւ Ր Ք

Մեղուաց պատերազմ:

Միաբանեալ Նահանգաց Սուրհանդակ լրագիրը՝ Օհիոյ գաւառին Լոգնոյ քաղաքը պատահած մեղուաց պատերազմի մը ստորագրութիւնը կ'ընէ: Նոյն քաղաքին Տիպպլ անուն քաղաքացիներէն մէկը, երկայն ժամանակէ վեր մեղուաբուծութեան կը զբաղէր ու մինչեւ եօթանասուն խումբ մեղու ունէր, զորոնք իր տան երկու կողմը բաժնած էր: Տաք օր մը կը տեսնէ որ բոլոր տան չորս կողմը մեղուներով պատած է, որոնք բաց պատահանէն իր նստած սենեակն ալ կը մտնեն: Ընտանիքը վախճալով՝ անէն կը փախչին. իսկ Տիպպլ՝ մեղուաց խայթուածներէն ազատ մնալու համար՝ դիմակ մը դնելէն ետեւ, դուրս կ'ելլէ շփոթութեան պատճառն իմանալու: Մէյ մ'ալ կը տեսնէ որ մեղուները դիմացէ դիմաց ճակատած՝ կատաղաբար իրարու հետ կը զարնուին: Ա'երեւայ թէ արեւելեան կողմիները՝ մարգի մը վրայ տարածուած էին. իսկ արեւմտեանները՝ նոյն մարգին աչք տնկած ըլլալով, վրանն յարձակած եւ մէջերէն կռիւր փրթած էր: Հաղու իրիկունը ժամը վեցին պատերազմը դադրեցաւ, եւ երկու կողման մեղուներն ալ յոգնած՝ իրենց փեթակները դարձան, պատերազմի դաշտն իրենց մեղուներովը ծածկուած թող տալով: Երկու խումբ պատերազմին մէջ բոլորովին ոչնչացած էին: Յաղթութիւնն անորոշ մնացած էր, եւ միայն իրիկուան մութը կըցեր էր պատերազմին վերջ տալ: Մեղուներն իրենց փեթակները դառնալէն ետեւ, բոլոր մեղուները պահապաններ դրին՝ թշնամոյն շարժումները դիտելու համար: Բայց մեղուաբոյծը շուտ մը փեթակներուն ծակեր: Գոցելով, պատերազմին շարունակութիւնը խափանեց:

Աքաղաղաց պատերազմ:

Նոյն լրագիրը Մեքսիկայի մէջ եղած արաղաղներու կռիւ մ'ալ յառաջ կը բերէ: Կուստապաքսարայի կառավարը մասնաւոր աս վախճանիս համար պատրաստուած կրկէսի մը մէջ՝ պողպատէ բխտերով (խթաններով, Դահլա-նիլ) ղենաւորեալ 6000 արաղաղներ, իրարու դէմ կռուի հանեց: Պատերազմը զարհուրեղի արիւնհեղութեամբ մղուեցաւ. արաղաղներէն 4897ը պատերազմի դաշտին վրայ մեռած մնացին, 903ը ծանր վիրաւորուած էին, այնպէս որ իրենց ապրելուն վրայ տարակոյս կայ, եւ 199ը թեթեւ վիրաւորուած էին: Միայն մէկը ամբողջ փետուրներով մնացած էր, որն որ բոլոր հանդիսատեսներէն մեծ ծափահարութեամբ իջրեւ յաղթող ողջունուեցաւ:

Պատժեալ գողեր:

Փարիզ՝ երկու գող ճամբան գացած ատեննին կը տեսնեն որ կառապան մը իր կառքին վրայ երկու տակաւ դրած մեծ զգուշութեամբ կը տանէր: Կառապանին լրած զգուշութենէն կը կարծեն որ երկու անտուկներն արժաթէ կամ ոսկիէ դրամներով լեցուած են: Քիչ մը ետքը կառապանը կառքը

կեցընելով, պանդուկ մը կը մտնէ՝ երկու գողերն յարմար առիթ գտնելով, կառքին կը մտնեն ու ձիերուն քովը կեցող մանչը ծխախոտ գնելու պատրուակաւ մէկդի խաւերելով, տակաւնէրը կռակներն առած՝ կ'երկն կը փախչին, թէեւ անոնք ստակ բովանդակելու չափ ծանրութիւն չունէին: Իբրեւ որ ապահով տեղ մը հասան, տակաւները կտրեցին. մէյ մ'ալ յանկարծ մեղուներու խումբ մը վրանին յարձակելով, սկսան զերենք խայթել: Ճարերնին հասնելով՝ գողերը սկսան բարձրաձայն օգնութեան կանչել, եւ հազիւ քանի մը հոգեղ օգնականութեամբ կրցան մեղուներէն ազատիլ: Սակայն իրենցմէ մէկը իր գողութեան պատիժը մէկ աչքը կորսնցընելով քաւեց:

Ծառոց հասակը:

Լիբանանու ամենէն հին մայր ծառերը, որոնցմէ ութ հատը մինչեւ հիմայ մնացած են, 800 տարեան են: Մէքսիկայի մէջ Մոնդեպոլոմայի նոճիները, որոնք 1832ին 36 տարեկան տունէին, Տրեքստոլ բնակավայրին կարծեայ համաձայն՝ 4—6000 տարեան կ'երեւան: Կոստանդնուպոլսոյ մօտ Պէշիքթէքէ մինչեւ 1835 սօսի ծառ մը կար, որուն բարձրութիւնը՝ 90 տար, իսկ շրջապատը՝ 50 տար էր, եւ ամենէն քիչ 4000 տարեան պիտի ըլլար:

Արտուտախրութիւն:

Պերլինի երեւելի պանդուկի մը մէջ, որուն տէրը քանի մը հատ գեղեցիկ կատու ունէր, երկայն ժամանակէ ի վեր աղտուական ու հարուստ Ռուս վաճառական մը կը բնակէր: Ասիկայ կատուներէն մէկը շատ հաւնելով, պանդուկապետը նոյն իրեն պարգեւեց, խոստացաւ ալ որ կատուն քովը կը պահէ, մինչեւ որ Ռուսը փոքր ճամբարգութիւնէ մը ետ դառնայ: Ռուսին երթալէն քիչ մը ետքը Անգղիացի մը իր բնամանքովը նոյն պանդուկը կ'իջնայ: Ինչպէս կ'ենթադրուի՝ կատուներն Անգղիացւոյն աղոյց խաղու ընկերները կ'ըլլան, եւ Անգղիացին մեծ գրամոց գումար մը կը մատուցանէ ան կատուին համար՝ որն որ Ռուսին պարգեւուած էր, բայց պանդուկապետը յանձն առնալով: Անգղիացւոյն հեռանալէն ետեւ՝ կատուն մեջտեղը չկար՝ կորսուած էր: Անպոկապետը մակարեւելով որ Անգղիացին

հետն առած է, անմիջապէս ետեւէն ոստիկանութեան մարդ մը կը խաւերէ, որն որ իրօք քանի մ'օրէն կատուն կը բերէ: Քիչ մը ետքը Ռուսը ճամբարգութեանէն դառնալով՝ երբ որ կատուն համար պանդուկապետին բրած հոգն ու աշխատութիւնն իմացաւ, իրեն 100 ռուպլի պարգեւեց, զորն որ պանդուկապետն աղքատներու բաժնեց:

Հեռագիր:

Յունուարի 6ին իրիկունը ժամը 9ին ու 10ին մէջ, Չմիւռնիայէն Լայպցիկ ուղղակի հեռագիր քաշուեցաւ: Ռուպլէս զի աս երկու քաղաքներն ուղղակի կարող ըլլան իրարու հետ խօսակցել, Կոստանդնուպոլսոյ, Պուքրէշի, Եաշի, Չեռնովցի, Լեմպերկի, Գրադաւի, Օտերպերկի, Բրէրաւի, Օլմուցի, Բարոուպիցի, Փրակայի, Պոտէնպախի, Տրէշտայի հեռագրի կայարաններն իրենց թելերը բացին: Խօսակցութիւնը՝ որն որ 25 բառէ կը բաղկանար, չորս րոպէի մէջ 400 գերմ. մըն ճամբայ բրած էր: Հեռագրական լրայն Չմիւռնիայէն ելած ատենը՝ հոնտեղաց օդը գէշ ու անձրեւոտ, իսկ Լայպցիկ երկինքը պարզ ու պաղ էր: Մի եւնոյն ժամանակ ուրիշ թելի մը վրայէն Լոնտոն ուղղակի Վերոնայի հետ կը խօսէր, 370 գերմ. մըն հեռաւորութեամբ. եւ խօսակցութիւնը՝ Հատիկ, Բարոուպի, Հաննովերի, Պերլինի, Պրէզլաւի, Օտերպերկի, Բրէրաւի, Վիեննայի, Կրացի, Թրէստի, Ուտինի ու Վենետիկի վրայէն կատարուեցաւ:

Անգղիայի մէջ կերտուած նարինջը:

Անգղիա՝ ամէն տեղերէն աւելի նարինջ կ'ուտուի, երթալով ալ ամէն տարի աւելնալով վրայ է: Հիմայ նոյն երկիրը տարին մինչեւ 1.000.000 անգղիական կապիճ (Bushel) նարինջ կը մտնէ: Մէկ կապիճը 650 նարինջ գնելով, ըսել է թէ տարին 650.000.000 նարինջ կ'ուտուի: Անոցմէ 1860ին 218.480 կապիճը Բարբուկալէն, 627.709ը՝ Ազորեան կղզիներէն, (որոնք ամենէն գեղեցիկներն ու Ս. Միքայելի նարինջ կ'ուտան են,) 158.674ը՝ Սպանիայէն, 140.983ը՝ Սիկիլիայէն, 8504ը՝ ուրիշ զանազան տեղերէն եկած են:

ԲԱՐՈՑԵՎԷՊ

Հ Ե Ղ Ի Ն Է

Ասիկա մեր բանը չէ, պատասխանեց Թովմատ նեղանալով մը: Թե որ ուրիշներուն ըրածին ու ըսածին խառնուիլ ու գէնիք, ծայրը ձիթը չէր գար: Թող Աննա ինչպէս կ'ուզէ՝ ըլլայ. մերը նայինք որ տիկինը մեր վրայ տգիտութեան պատճառ մը չունենայ:

Ան օրունէ սկսեալ՝ Թովմատ ու իր կինը, եւ քիչ մը վերջը նաեւ մօտաւոր գեղին բնակիչները, ալ բերդին վարձուորներուն միտ չէին գներ: Միայն կը ցաւէին խեղճ Հեղինէին վրայ, զորն որ մայրը զգուշութեամբ քովը կը պահէր եւ դուրս ելելու թող չէր տար:

Իրեքն երբ որ կը տեսնէին թէ աղջիկը պարտիզին չորս կողմը պատող վանդակէն կը նայի, ամէն մարդ կ'ըսէր. Մէղք որ մայրն ալ աղջկան պէս ընկերութիւնը չի սիրեր: Իրօք ալ շատ կ'ուրախանար Հեղինէ՝ երբ որ կարող կ'ըլլար պարտիզին առջեւէն անցնող գեղացւոց հետ խօսիլ, երբեմն ալ հեռուէն անցնելուն տեսնելով, կը սկսէր կանչել եւ ինչպէս ըլլային կը հարցընէր: Ագնէս եւ իր երկը Հեղինէին

աս բնանին ու ընկերատէր բնութիւնը տեսնելով, քանի մը անգամ Պերլին տիկնոջ աղաչեցին որ անոր հրաման տայ երբեմն իրենց զաւկներուն հետ խաղալու: Բայց տիկինը պատասխանեց թէ Հեղինէն չի կրնար բաժնուիլ: Անոր համար աղջկան անունը Բանտարկեալ օրիորդ գրին:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Պը յուսամ որ բան մը չեղար, կ'ըսէր օր մը աղին ու գեղեցիկ երիտասարդ մը Հեղինէն վերցընելով, որն որ բարձրիկէ պատէ մը վար ինկած էր:

Բան մը չեղայ, պատասխանեց աղջիկը՝ ծիծաղելու ջանք ընելով. բայց խեղճ թուշուս ինչ եղաւ:

Ինչ թուշուս, ըսաւ երիտասարդը. ես թուշուս չտեսայ:

Ահաւասիկ, ահաւասիկ, հոս է եղեր, կանչեց աղջիկը, պատանւոյն ձեռքէն թեւը քաշելով եւ ուրախութեամբ մը թուականարի ձագ մը բռնելով, որուն փետուրները դեռ կատարեալ եկած չէին եւ մօտաւոր քարակոյտի մը մէջ պահուեալ ջանք կ'ընէր:

Շատ ուրախ եմ, ըսաւ աղջիկը, որ խեղճ թուշուս բան մը չէ եղած... Բայց հիմակ որ գտայ, կ'իմանամ որ

թեւս քիչ մը կը ցաւի: Այնպէս կը վախնայի թուշուս ինչպէս, որ վար չգնելու համար՝ ես ինկայ:

Կարծեմ շատ ցաւ կ'իմանաս, ըսաւ պատանին՝ Հեղինէին կերպարանաց վրայ ցաւոյն նշանները տեսնելով: Բայց ինչու պատին վրայ ելած էիր:

Շատ ատենէ վեր տեսած էի որ ծառին վրայ թուականարի բոյն մը կայ. աս առտու ալ ըստ սովորութեան եկայ որ նայիմ: Թուշուսները չվախցնելու համար՝ ծառին ետեւը պահուեալ էի. բայց անոնք զիս տեսնելով՝ ամէնքն ալ թուան գացին. միայն աս մէկ հատը մնաց, որն որ բունէն երկուն պէս՝ վար ինկաւ: Տեսնելով որ չի կրնար թուշիլ, ուղեցի նորէն տեղը գնել. բայց երբ որ բոյնին հասնեալ վրայ էի, մէյ մ'ալ գլուխս սկսաւ դառնալ, եւ թուշուսը ձեռքս վար ինկայ:

Յուսամ որ բան մը չ'ըլլար. արդէն այլալով թուշի ալ անցնելու վրայ է:

Բան չկայ. կը տեսնես որ արեւն ալ չիդար:

Անիկա արեւ նշան չէ. աւելի կ'ուզէի որ թեւս արեւն եւ այնչափ ուռած չ'ըլլար: Անոր համար շուտ մը ներս գնաւ եւ թեւս կապել տուր:

Աղջիկը գլուխը շարժելով՝ Չէ, չէ, տունը բան չեմ գտնուցեր, ըսաւ. ապա թէ ոչ՝ մայրս շատ կ'այլալայի, Աննա ալ խիստ

կը ջեխէ : Չեմ ուզեր որ բերդին մէջ մեկն իմանայ :

— Բերդին մէջ, ուրեմն մայրդ բերդին մէջ կը բնակի :

— Հրամար ես, շատ ատեն է որ բերդին մէջ կը բնակինք. եկած ատեննիս՝ վեց տարւան էի, հիմալ ութը տարւան եմ : Ճիշդ երկու տարի է :

— Հիտալը խօսելով՝ ես չէի ուզեր հոն բնակիլ : Կէ թէ որ կը վախնամ, հապա՛ վա՛ն զի տխուր բան է չորս պատի մէջ փակուած կենալ : Բայց թէ որ բնաւորեալ շատուոր է նէ, կրնաք զգոնուիլ :

— Ո՛հ, չեմ կրնար ըսել որ զգոնանք ունենամ : մայրս միշտ հիւանդ է, եւ ժողովրդապետէն ուրիշ մարդու հետ չիտեսնուիր :

— Ուրեմն եղբայր ու քոյր չունին :

— Եւ ոչ իսկ ընկեր ունիմ : մայրս չ'ուզեր որ գեղին բնակիչներուն հետ տեսնուիմ :

— Ըսել է թէ առանձնութիւնը կը սիրէ... Բայց թեւդ ինչպէս պիտի պատես, բաւ պատմին, տեսնելով որ Հեղինէ ցաւէն երթալով գոյնը կը նետէ, թէ որ չես ուզեր ինկած ըլլալդ մէկու մ'իմացնել :

Ես ալ չեմ գիտեր, պատասխանեց աղջիկը մտածելով. չեմ կրնար մօրս ըսել, որն որ արդէն բաւական տրտում է, աս ալ վրայ գալու ըլլայ նէ՛ աւելի կը տրտմի : Իսկ աղախինը՝ թէ որ իմանալու ըլլայ, անանկ կը սրբողի, որ մէյ մ'ալ թող չիտար որ պարտեղին աս կողմը պտտելու գամ : Ինչ որ է նէ՛ Աստուած ողորմած է, թեւս ինք իրմէ կը բժշկուի :

Աս ըսելով՝ կը փնտրէ ծիծաղել. բայց կը տեսնուի որ մեծ ցաւ կ'իմանայ : Երիտասարդը քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ Անկարելի է որ, ըսաւ, թեւդ ինք իրմէ բժշկուի. բայց մտար կու գայ որ անգամ մը ես ալ ծառէ մ'ինկած ըլլալով՝ սպեղանիքով մը շփեցին, սրն որ շուտ մը աղէկցուց : Նոյն սպեղանիքէն քովս քիչ մ'ալ կայ : Հիմա կ'երթամ կը բերեմ : Տունս հաղիւ քսան բոպէ հեռու է :

Ո՛հ, արտանց շնորհակալ եմ, ըսաւ Հեղինէ, որուն ալուրներն երախտագիտութեան արցունքներով լեցուեցան : Բայց ես հոս չեմ կրնար կենալ. կրնայ ըլլալ որ մայրս զիս տեսնելով՝ զԱննա զիս փրտուելու խաբէ : Չեմ գիտեր ինչպէս պատէն անցնիմ. աս կողմանէ աւելի բարձր է՝ քան թէ ներսի կողմէն, մանաւանդ որ թեւիս մէկը չեմ կրնար գործածել :

— Ուրեմն պէտք է որ պատին քովէն մէկալ կողմն երթաս եւ դռնէն ներս մտնես :

— Չէ, չ'ըլլար : մայրս կ'իմանայ որ պարտեղին երեւիմ, եւ աս միայն բաւական է զինքն այլալուրթեան մէջ ձգելու, թէ եւ ինկած ըլլալ չ'իմանայ :

— Միայն մէկ միջոց կայ, այս ինքն թէ՛ ես նախ պատին վրայ ելեմ եւ զքեզ վեր առնում :

— Թէ որ ինչպիսի ըլլաս :

— Ինչա՛ մի. ես պիտ'որ ինչամ : Բայց թէ որ ինչալու ալ ըլլամ, նորէն կ'ելեմ : Նախ թռչունը տուր նայիմ, որ բոյնը դնեմ :

Հեղինէ պատմանոյն տուաւ թռչունը՝ զորն որ միշտ ձեռքը բռնած՝ կը փայփայէր. եւ շատ ուրախացաւ երբ որ տեսաւ թէ բոյնին մէջ դրուած է : Բայց իր վեր ելելէն պնչափ՝ դիւրաւ չ'աջողեցաւ : Պատը բաւական բարձր ըլլալով, աղջիկը չէր կրնար ձեռքը հասցնել երիտասարդին վերէն երկրորդ ցած ձեռքին : Օտարականն աս տեսնելով՝ վար իջաւ, աղիւնէն անդին քարեր ժողկեց, վրայէ վրայ դիզեց, ասով քիչ առեւտուան մէջ աստիճան մը ձեւացուց, որուն վրայէն Հեղինէ դիւրութեամբ պատն անցաւ :

Շատ ուրախացաւ աղջիկը երբ որ ինք զինքը նորէն պարտեղին մէջ տեսաւ. աս ուրախութեամբ եւ ընկեր մը դտնելուն վրայ խնայալով՝ երկայն ատեն սպասեց, մինչեւ որ պատմին խոտացած սպեղանիքը դրեթէ ժամէ մը ետքը բերաւ :

Շնորհակալութեամբ առնելէն ետեւ՝ Ինչ աղէկ կ'ըլլար, ըսաւ, թէ որ մեզի հետ բերդին մէջ բնակիիր. գէթ քովս մէկը կ'ըլլար, որուն հետ կրնայի խօսիլ : Մայրս յաճախ հիւանդ կամ տրտում է, եւ չեմ կրնար քովս երթալ : Իսկ Աննա՛ թէպէտ եւ բարի է, բայց շատ անգամ սիրտը նեղացած կ'ըլլայ եւ ջեխելէն ուրիշ բան չ'ընէ :

— Ասիկա բարութեան նշան չէ՛ : մարդ պէտք է որ միշտ քովիններուն հետ սիրով ու քաղցրութեամբ խօսի :

— Բայց ինչ պիտ'որ ընես, մօրս աղէկ կը նայի. անոր համար ալ՝ թէպէտ ինծի շատ անգամ՝ կը սրբողի, բայց կը ջանամ զինքը սիրել :

— Իսկ մայրդ, շատ կը սիրես :

— Շատ, խիստ շատ : Շատ միշտ կրած է : Հայրս ալ պղտկութեան ատեն մեռած է :

Բայց հիմա մեծ մը չես, պատասխանեց երիտասարդը ծիծաղելով :

— Սոոյդ է, բայց ան ատեն շատ աւելի պղտկ էի : Հորս մահուանէ ետեւ՝ որ՝ չափ ճամբորդութիւն ըրինք : Մեռած առտել Սիկիլիա կը բնակէինք :

— Ուրեմն Սիկիլիա տեսած ես :

— Հոն ալ ծնած եմ, եւ քիչ ատեն է որ Իտալիայէն ելանք ու Գաղղիա անցանք : Անոր համար ալ Իտալիէնը մայրենի լեզուիս պէս գիւրգիւրէն կը խօսիմ : Բայց հրամանելի չ'այրն ո՛ր կը բնակի :

— Նիմ : քաղաք : Իսկ ես քանի մը տարի է որ մօրեղբօս տունը կը բնակիմ, որն որ Սիսդրոն քաղաքն է : Երբեմն երբեմն ալ հոս դատարարակի տունը կու գամ, որն որ՝ ինչպէս զրուցեցի՝ հոսկից քսան բոպէ հեռու է : Անոր համար զքեզ մինչեւ հիմա տեսած չ'ըլլալու շատ կը զարմանամ :

— Ասիկա զարմանալու բան չէ : Ես եկեղեցիէն ուրիշ տեղ գացած չ'ունիմ : Պարտեղին աս կողմն ալ քիչ կու գամ. աւելի մէկալ կողմը կ'երթամ, որ գոնէ վանդակէն ետեւէն՝ անցնողները տեսնեմ :

Ալ հիմայ պէտք է որ երթամ, ըսաւ երիտասարդը ժամացոյցը նայելով : Միշտ աս ատեն կերակուր կ'ուտենք, եւ այսօր ուշ պիտի հասնիմ : Մնաց բարով, օրիորդիկս. նայէ որ թեւդ շուտով առողջանայ : Աս ըսելով՝ աճապարեց գնաց :

Պատմին երթալուն պէս, Հեղինէ մէկ կողմը քաշուելով՝ թեւը սպեղանիքով շփեց, եւ քիչ մ'ատեն ալ պարտեղը պարտեցաւ, մտածելով որ ինչպէս աղէկ կ'ըլլար՝ եթէ նոյն օտարական պատմին երբեմն դար հետը խաղար : Բայց գիտնալով որ մայրը հաւանութիւն չիտար, տրտմանութեամբ ներս գնաց, միտքը դնելով որ եղածները մէկու մը չ'ըլլուցէ :

Պեղելով տիկինը հիւանդ ըլլալով՝ կեւրակոյ չ'ըլլաւ գալ : Հեղինէ լուրթեամբ եւ առանձնութեամբ անցուց բոլոր իրիկունը՝ որն որ առտուրէն շատ տարբեր եղաւ : Առանկ առանձնութեան մէջ մնալով՝ թեւին ցաւը խիստ սաստիկ կը դարձար : Բայց ամենեւին նշան մը չ'ուտաւ, որպէս զի թէ մայրը չ'արտաքցնէ եւ թէ աղախինէն յանդիմանութիւն չ'սէ : Այսպէսով անկողին մտաւ, առանց իմացնելու որ գլուխն ինչ եկած է :

ԳԼՈՒԽ Գ.

Երբորդ օրը Հեղինէ առտուանց կանուխ ելաւ, եւ կամացուկ մ'անցնելով մօրն անկողնին քովէն, որն որ դեռ քնոյ մէջ էր, պարտեղ իջաւ : Հոն խել մը ժամանակ կենալով՝ պատին վրայէն դէպ ի ան կողմը կը նայէր, ուսից կը յուսար թէ աւելի օրը տեսած պատմին կու գայ : Բայց ակնկալութիւնը պարապ ելաւ : Այսպէսով տրտմութեամբ ներս մտաւ եւ նախաճաշ ընելէն ետեւ, երեք ժամու չափ բոս սովորութեան՝ մօրը քով ուսման պատրեցաւ : Երբ որ հանգչելու ժամանակն եկաւ, դարձեալ իր բարեկամը տեսնելու ակնկալութեամբ պարտեղ իջաւ. բայց աս անգամ ալ յոյսը փուռ ելաւ :

Տխրութեամբ տուն դառնալու ատեն՝ միտքն ինկաւ որ կրնայ ըլլալ թէ բոյնը մնացած թռչնոյն մայրն եկած չ'ըլլալով, խեղճ անասնիկն անօթութեան մեռնելու վտանգի մէջ գտնուի : Աս մտածմամբ ներս գնաց, քիչ մը հաց առաւ եւ նորէն պարտեղ ելաւ : Դիւրեւ թաց օրը պատմանոյն ըրածին պէս՝ վրայէ վրայ քանի մը քար փռելով՝ դիւրաւ բոյնին հասաւ, եւ թռչնիկն գտնուած վեճակէն իմանալով որ կասկածը սոոյդ է եղեր, սկսաւ բերած հացը տալ : Տեսնելով որ խեղճ անասնիկն առանց վախ ցուցնելու՝ ձեռքէն կ'ուտէ, ուղեց բոյնին հետ առնուլ խուցը տանիլ : Բայց վախնալով որ թռչնոյն ձայնէն մայրը անհանգիստ չ'ըլլայ, դիտարարութիւնը մէկդի ձգեց : Լաւագոյն է որ, ըսաւ, եղած տեղը կենայ, քան թէ առնում տանիմ : Ինչ արգելք կայ, ամէն օր կու գամ մը նայիմ : Պարտեղին բաց օդն անշուշտ թռչնոյն աւելի աղէկ է, քան թէ խցիս գոց օդը :

Նոյն օրը չորս անգամ պարտեղ եկաւ թռչնոյն նայելու համար : Սոոյդ է՝ երիտասարդը տեսնելու յոյս ալ զինքը քիչ մը կը յօժարեցնէր. բայց այս յոյսը միշտ պարապ ելաւ : Անոր համար երբ որ իրիկունը վերջին անգամ ներս մտաւ, առանձնութիւն իրեն յառաջունէն աւելի անտանելի եկաւ :